

De therapeut

Drs. Christa Widlund is psychoanalytica en auteur van diverse romans onder het pseudoniem Anna Enquist.

Halverwege de jaren negentig kwam het boek van Yalom uit; ik kan me herinneren dat ik het met plezier heb gelezen. Er kwamen herkenbare situaties in voor, zowel wat betreft de omgang van collega's onderling als wat betreft moeilijk hanteerbare zaken in de spreekkamer. Het boek liet een cynische indruk bij mij achter, als een soort slapstick van de therapiewereld.

Nu, meer dan tien jaar later, heb ik het herlezen. Ik vertel wat over mijn indrukken.

De Nederlandse titel dekt de lading, het boek is te lezen als de ontwikkelingsgang van een psychotherapeut, we zien hoe hij zich gedraagt in de spreekkamer, nemen kennis van zijn gedachten over patiënten en over allerlei nosologie, horen zijn duidingen en weten wat hij voelt. De oorspronkelijke titel is wat specifiek (*Lying on the couch*), hij refereert aan een vermoedelijk zelden voorkomende situatie, die toch een schrikbeeld vormt: de patiënt die moedwillig de waarheid geweld aan doet, uit kwaadaardige motieven. Op een dieper niveau duidt de titel de kern van het boek aan, namelijk: echtheid. Daar gaat het over.

Om te begrijpen waar ik het over heb, moet ik kort het verhaal samenvatten.

Ernest Lash, psychiater, geschoold in medi-

catie maar met niet echt verklaarde brandende interesse voor psychoanalytische therapie, is in supervisie bij Marshal Schreider, gerespecteerd leeranalyticus, en overweegt de opleiding te gaan doen. Lash heeft een patiënt die na vijf jaar therapie zijn huwelijk verbreekt, wat enorme agressie bij de verlaten partner teweeg brengt. Deze partner, Carol – ze is advocaat – zint op wraak. Eerdere therapieën liepen uit op seksueel misbruik, en ze is van plan de therapeut van haar man, in haar optiek de schuld van de scheiding, te gronde te richten door hem te verleiden en vervolgens aan te klagen. Ze gaat dus liegen op de bank. Haar therapeut daarentegen is juist, door allerlei beroepsmatige ervaringen, begonnen met een echtheidsoffensief. De analytische houding van distantie en abstinentie geeft naar zijn idee een ongelijkheid in de relatie die een waarachtig contact met de patiënt in de weg staat. Hij gaat experimenteren met *selfdisclosure* en is van plan zijn liegende patiënte met totale eerlijkheid tegemoet te treden. De lezer is getuige van de verleidingspogingen en de verwarring die ze bij de therapeut teweeg brengen.

Langs een andere verhaallijn volgen we de supervisor Marshal, een man die geobserveerd is door macht en, vooral, geld. Er is

een vermakelijke vergadering van de psychoanalytische vereniging, met herkenbaar vertoon van macht, intimidatie, dreiging van een schisma enz. Marshal ontvangt een zeer rijke patiënt en begint, verblind door zijn afgunst, af te glijden. Hij accepteert dure geschenken en laat zich, na afsluiting van de therapie, verleiden zijn geld te laten beleggen door de klant. Het wordt zijn economische ondergang, de patiënt is een gewiekste oplichter en pakt Marshal helemaal in, tot twee keer toe. Marshal wendt zich tot een advocaat: Carol, de liegende patiënte van Lash. Zij is inmiddels door de therapie sessies haars ondanks geraakt. Iedere keer als Lash zich even aan de erotische tegenoverdracht weet te ontworstelen komt hij met duidingen die bij Carol iets in gang zetten. Haar wraakbehoefte verbleekt en ze helpt haar cliënt Marshal meer als een goede therapeut dan als een vechtlustige advocate.

Het slot van het boek kan gezien worden als de apotheose van het Inzicht. Marshal beweegt zich, dankzij Carols interpretaties, voorbij zijn hebzucht en geldingsdrang en Lash, die met vallen en opstaan zijn abstinentie handhaaft en toch steeds probeert *genuien* in de therapeutische relatie te staan, weet uiteindelijk zijn liegende patiënte waarlijk te bereiken.

Wat voor soort boek is dit nu eigenlijk? Het lijkt mij, om met Jiskefet te spreken, een boek met twee 'lagen'. De oppervlaktelaag bestaat uit een vaak geestige satire op de wereld van de psychotherapie en laat zich lezen als een spannende ontwikkelings-

roman, waarin de karakters rijpen en veranderingen doormaken. De hoofdpersonen bewegen zich met vaart naar de ondergang, en komen daar uiteindelijk gelouterd uit. De plot is ingenieus geconstrueerd; de inhoud van het verhaal grenst aan de realiteit maar overschrijdt steeds de grenzen van de waarschijnlijkheid. De auteur schetst een amusante, theatrale en overdreven voorstelling van het beroep. Er bestaan nog niet veel romans waarin de wereld van de psychotherapie van binnenuit beschreven wordt. Hier gebeurt dat met verve, en dat is voor de beroepsgroep erg leuk om te lezen. Hoe dat is voor patiënten of mensen die overwegen patiënt te worden, is de vraag. De therapeuten worden afgeschilderd als lichtgeraakte, machtsbeluste types, uit op geld of op erotische avonturen. Hun handelen is één groot agerfeest, gemotiveerd door hebzucht, geldingsdrang en jaloezie. Ze laten zich gemakkelijk verleiden om hun beroeps-ethiek te schenden, ze omhelzen hun patiënt aan het eind van het uur, ze gaan met een klant op stap naar het casino om pokeradviezen te geven. Ze zitten voortdurend hun geld te tellen en hun collega's zwart te maken. Op het niveau van de verhaallijn heeft het boek voldoende kenmerken van de klucht om patiënten niet op het verkeerde been te zetten. Je zou kunnen zeggen dat de therapeuten als echte mensen worden neergezet, met al hun zwakheden en de pogingen die te verbloemen, precies als de patiënten zelf, die ook stereotiep en vol ironie geschilderd worden op het niveau van de verhaallijn. Grof geschut, dus. Als

de rook is opgetrokken kan je uit de puinhopen lering trekken: de psychotherapeut heeft een eenzaam en gevaarlijk beroep. De twee grootste gevaren zijn enerzijds de wens om aardig gevonden te willen worden, anderzijds het verlangen om macht te hebben. Uit de satire wordt duidelijk hoe moeilijk het is om de agressie van patiënten tevoorschijn te roepen en te verdragen; hoe zwaar het is om af te zien van dankbaarheid, om overbodig te worden, om getuige te zijn van de groei van een patiënt en daar uiteindelijk geen *credits* of applaus voor te krijgen maar te moeten verdragen dat je verlaten wordt omdat je niet meer belangrijk bent. De therapeut werkt in stilte, zonder publiek, en is gehouden de bewondering en het ontzag dat de patiënt voor hem heeft systematisch af te breken en teniet te doen. Succes wordt je niet gegund: de patiënt die na vijf jaar therapie weggloopt van zijn vrouw Carol schrijft dat niet toe aan de behandeling, maar aan de ontmoeting met een meisje. Lash zit er tandenknarsend bij en hoort het aan.

De tweede laag zou ik willen omschrijven als een ideeënroman op het terrein van de psychotherapie. Door de laag van de satirische schelmenroman heen krijgen we zicht op een onderliggend landschap dat met het vak te maken heeft. Yalom scherpt de blik aan door steeds tegen de grenzen van dat vak te beuken en beschrijvingen te geven van de uitdagendste en gênantste situaties die zich in en buiten de spreekkamer kunnen voordoen. Keer op keer laat hij zien dat de gestelde begrenzings noodzakelijk

zijn, hoe krampachtig ze ook mogen lijken. Vaste tijden, niet uitlopen, een vast tarief, geen zwart geld, geen verkeer op welk gebied dan ook met patiënten en met oud-patiënten, geen bevrediging van eigen wensen maar concentratie op de wensen van de patiënt.

Hij stipt, op realistisch niveau, een aantal bedreigingen van ons vak aan, haast terloops maar zeer herkenbaar. Ik noem de gevolgen van *managed care*, bij ons te vergelijken met invoering van de DBC's; de soms wat monomane nadruk op evidence-based behandelingen; de opkomst en ondergang van modediagnoses als MPD; de al gesignaleerde rivaliteit en uitgeageerde afgunst binnen de beroepsverenigingen, en de technische verstening, het gebrek aan experimenteerlust en – durf bij de kunstmatig infantiel gehouden opleidingen. Hoofdpersoon Lash ziet aan het eind van de roman zelfs af van een analytische opleiding.

Yalom waarschuwt voor een aantal reële gevaren: de eenzame therapeut die alle bevrediging uit het contact met zijn patiënten moet krijgen; de ijdele therapeut die boosheid en hoon van zijn patiënten niet verdraagt; de gegeneerde therapeut die uit schaamte in supervisie niet durft te zeggen waar hij mee zit en wat er gebeurd is; de krenkbare therapeut die zijn ongelijk of zijn falen niet kan erkennen.

In de loop van het boek komen er tal van psychotherapeutische wetenswaardigheden aan de orde, dingen die bij de beroepsgroep overbekend zijn maar toch aardig om voorgeschoteld te krijgen. Ik noem als voor-

beelden: de systematische aandacht voor het proces naast de inhoud, het bespreken van de weerstand vóór het afgeweerde, het oog hebben voor de volgorde van de invallen. Yalom geeft van deze en van andere zaken concrete voorbeelden die tot nadenken stemmen.

Het grote thema, de kern van deze roman, is het begrip 'authenticiteit'. Het komt mij voor dat de auteur hier een volstrekt niet cynische en zeer doorleefde mening laat horen. De werkelijke waarde van de psychotherapie is vervat in de duiding die gebaseerd is op het genuïne contact met de patiënt. Om dat contact tot stand te brengen moet de therapeut óók 'echt' zijn en zich niet verschansen achter de beschermende muren van zijn beroepshouding.

Hoofdpersoon Lash stort zich in het experiment met de *selfdisclosure*, en wij, de lezers, zijn erbij als hij tegen de grenzen van deze techniek aanbotst en probeert om regels te formuleren: geen onthullingen die de patiënt kunnen schaden, geen ontboezemingen uitsluitend voor eigen gerief, geen verhalen die niet bij iemand anders, bijvoorbeeld een collega, terecht mogen komen. Het indrukwekkendste aspect van dit boek is naar mijn idee de worsteling van Lash om de echtheid. Nauwgezet probeert hij zijn ligende patiënte aan te voelen, steeds gestoord door de erotische tegenoverdracht, die hij dankzij goede zelfobservatie en een vorm van intervisie met een betrouwbare vriend, op een gegeven moment kan doorprikken en als onecht kan benoemen. Hij slaagt erin om, zoals eerder

geschetst, langs de leugens heen steeds weer duidingen aan zijn patiënte mee te geven die haar raken en die op den duur een verandering in haar op gang brengen. Als het om deze zaken gaat verliest de schrijver zijn cynische en sarcastische toon en krijgt het verhaal een haast kinderlijk hoopvol coloriet waarachter je de serieuze betrokkenheid van Yalom vermoedt, en zijn respect voor de verworvenheden van ons vak. Uiteindelijk laat dit boek, ondanks de kluchtige en ontluisterende incidenten, ondanks de wel heel erg ideale wondergezingen, een vrolijke en positieve indruk achter.